

UDC 416.733.328

DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2019-3-80-03>

THE MEMORY PHENOMENON IN SOCIAL TIME

© MALTSEV, OLEG

Memory Institute (Odessa, Ukraine)

E-mail: kbsp613@gmail.com, ORCID iD : 0000-0002-8589-6541

*Memory Institute, Tinista str., 11/34,**Odessa, Ukraine, 65062***Abstract**

The relevance of the research is fraternal to the need to study type separation and classification of the time phenomenon, which determines demarcation in the knowledge of different types of time formation, its modalities, usually perceived by man in the duality of space-time dynamics in his global picture of the time-arrow in the relationship "past-present-future."

The purpose of our scientific exploration: philosophical reflection of the memory phenomenon in social time. The objective of the work is specified in the following scientific tasks: to outline the content of social time, its types, the role of memory mechanisms in the context of social time, to ascertain the reasons and prerequisites for determining the classification of specific categories of time as well as the modality of time in human perception.

Objectives of the study: 1) to provide the time and social time definitions, required for the subsequent analysis of the problem; 2) to determine the specificity of social time types; study the specifics of perspective time; 3) to present the views of Soviet academician G. Popov, his concept and theoretical model reflecting dynamic and static blocks of human memory; 4) describe the logic and theory of the external method of memory research by G. Popov; 5) consider the theoretical memory model as well as its specific designations and figurative constructions.

Scientific novelty: for the first time the philosophical judgment of types, modality, and dynamics of social time in their relationship with memory phenomenology through the theoretical figurative model of G. Popov is performed; that allows us to describe the prerequisites and reasons for different types of time formation and functioning. Furthermore, the originality of this study commences philosophical reflection on the approach to solving the life-tasks, i.e. the approach to the social time phenomenon studies based on the dynamics and principles of the human memory mechanisms functioning.

Keywords: social time, memory model, perspective time, historical time, memory phenomenology, theoretical memory model.

Актуальність теми дослідження. Постановка задачі.

Діалектика осмислення спадщини «уроків минулого» як розуміння тенденцій сучасності і майбутнього, в прогнозуванні актуальних змін майбутнього, виступає історично значущим для

сучасного і майбутнього. Однак, багато подій, які визначалися сучасниками як "історичні", виявлялися недоцільними для наступних поколінь або забутими в їхній соціальній пам'яті. Отже, не все минуле є історичним, як і не всі зміни, які відбуваються в

сучасному, є перспективними в соціальному розвитку діяльності людини. Перспективними є ті суспільні зміни, майбутній результат яких має історичний характер, такий що істотно впливає на життя суспільства. Своєю чергою, історичними є ті суспільні зміни, досвід яких є значущим для наступних поколінь, для майбутнього життя суспільства.

Мета нашої наукової розвідки: філософське осмислення феномена пам'яті в соціальному часі. Мета роботи уточнюється в наступних наукових завданнях: осмислити зміст соціального часу, його видів, ролі механізмів пам'яті в контексті соціального часу, визначити причини та передумови визначення класифікації видових категорій часу і модальності часу в сприйнятті людиною.

Об'єктом нашого дослідження є соціальний час, його модальності і видові характеристики; **предметом** - теоретичні моделі, що відображають роль механізмів пам'яті в соціальному часі. Дане дослідження будується на теоретичній образній моделі динамічних і статичних блоків (за Г. С. Поповим) і на порівняльно-співставному аналізі принципів функціонування та логіки роботи блоків пам'яті за Г. Поповим і видової специфіки феномена соціального часу.

Дана стаття спрямована на вивчення феномена пам'яті в соціальному часі і передбачає дослідження пам'яті у взаємодії із зовнішнім середовищем, за допомогою так званого

«зовнішнього підходу» (за Г.С. Поповим); в цьому підході затверджується методологія вивчення пам'яті за допомогою аналізу і дослідження зовнішнього середовища та його динамік, в тому числі, крізь призму філософського осмислення модальностей і топик феномена соціального часу. Також інтерес і практичну значущість мають завдання філософського осмислення видів, модальностей і динамік соціального часу в їх взаємозв'язку з феноменологією пам'яті. З цією метою пропонується провести порівняльно-співставний аналіз виявлених тенденцій і динамік видів соціального часу з сутністю теоретичної образної моделі Г.С. Попова, що покликано посприяти розширенню вже існуючих знань про час і його видові і типові характеристики, а також розуміння передумов і причин формування і функціонування різних видів часу в ХХІ столітті.

Попередні дослідження. Методологія.

У дослідженнях змісту соціального часу ми солідаризуємось з підходом української соціально-філософської школи В.І. Воловика, М.А. Лепського і інших в осмисленні соціального часу в контексті історичного процесу і тимчасових модальностей минулого-теперішнього-майбутнього [1]. Так, **історичний процес** визначається дослідниками в діалектичній єдності громадського часу і простору. При цьому історичний

простір і час, безумовно, володіють специфікою.

У характеристиці історичного часу і простору, на наш погляд, евристично ефективною виступає філософська позиція В.І. Воловика [2].

За визначенням В.І. Воловика, історичний час як вихідне поняття філософії історії позначає внутрішню пов'язану з історичним простором форму історичного існування, яку характеризує послідовність, тривалість, ритми і темпи сутнісних змін соціальних організмів, відокремленість стадій їх історичного розвитку [3]. Він (історичний час) має всі загальні особливості, властиві соціальному часу. В.І. Воловик виокремлює особливості історичного в соціальному часі [2; 3].

Соціальний час з'являється як внутрішній час суспільного життя, будучи ніби вписаним у зовнішній відносно нього час природних процесів. Історичний же час виступає як вписаний у зовнішнє щодо нього соціальний час. При цьому – якщо соціальний час фіксує в цілому процес мінливості [2].

У дослідженні Лепського М.А. відзначається положення про те, що «якщо соціальний час фіксує в цілому процес мінливості суспільних процесів, то історичний час є мірою якісних змін, властивих соціальним організмам, які перебувають в розвитку змін, які відображаються на їхній сутності [1, с. 233].

Історичний час концентрує в собі накопичений в минулому

соціальний досвід у всій різноманітності його проявів. Особливістю історичного часу є також гранична насиченість історичними подіями. У широкому сенсі перспективний час також є історичним. Однак специфіка перспективного часу полягає в унікальних змінах, які ще не сталися, і подіях суспільного життя, які характеризуються тривалістю, ритмами і темпами сутнісних змін соціальних організмів не минулого, а сучасного, в їх визначенні майбутнього в громадському розвитку [1, с. 235]. Перспективний час - це час набуття нового соціального досвіду, орієнтація в нових соціальних умовах суспільного життя.

Перспективний час - це час майбутнього суспільства, яке формується в сучасному» [1, с. 235].

Для подальшого нашого дослідження значущим також є положення В.І. Воловика про специфіку, особливості історичного в соціальному часі. Соціальний час з'являється як внутрішній час суспільного життя, будучи немов вписаним у зовнішній відносно нього час природних процесів. Історичний же час виступає як вписаний у зовнішній відносно нього соціальний час [2].

Перспективний час, за М.А. Лепським, – це час майбутнього суспільства, що формується в сучасному, в сьогоденні [1]. Тим не менш, перспективний час не є відірваним від сучасного і минулого, він перебуває з ними в діалектичній єдності, являючи

собою час розвитку суспільного життя на основі існуючого соціального досвіду і фактичних процесів суспільного життя людей.

Однак, що формує і визначає цей видовий поділ і класифікацію феномена часу? Що відповідає предумовним до формування різних видів часу, його модальностей, що звичайно сприймаються людиною в дуальності динаміки «простір-час» в картині її світу, як певної лінії «минуле-сьогодення-майбутнє»?

Науковою новизною даного дослідження є підхід до розв'язання висунутих до філософського осмислення питань – підхід до дослідження феномену соціального часу на підставі динаміки і принципів роботи механізмів пам'яті людини.

Дана стаття спрямована на вивчення феномена пам'яті в соціальному часі, що передбачає дослідження пам'яті за допомогою так званого «зовнішнього підходу», в якому застосовується методологія вивчення пам'яті за допомогою аналізу і дослідження зовнішнього середовища і її динамік, в тому числі, *крізь призму філософського осмислення модальностей і топік феномена соціального часу.*

У даній статті ми вперше представимо погляди радянського академіка Г.С. Попова [4], який представив власну авторську концепцію і теоретичну модель, яка відобразить динамічні і статичні блоки пам'яті людини; розглянемо результати так званого «зовнішнього методу вивчення пам'яті» за Г. Поповим, а також

співставимо результати філософського осмислення порядку роботи пам'яті і її устрою з сучасними дослідженнями в області соціального часу і його різновидів. Першою чергою ми опишемо логіку і теорію зовнішнього методу дослідження пам'яті за Г. Поповим [4]; потім розглянемо теоретичну модель пам'яті і її специфічні позначення і образні конструкції. Наступним кроком представимо класифікацію видів соціального часу; опишемо особливості перспективного часу за М. Лепським [1]. І заключний крок: вперше представимо філософське осмислення видів, модальностей і динамік соціального часу в їх взаємозв'язку з феноменологією пам'яті за допомогою теоретичної образної моделі Г.С. Попова, що дозволить нам не лише розширити коло вже існуючих знань про час і його видові і типові характеристики, але і зрозуміти передумови і причини формування і функціонування різних видів часу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відзначивши специфіку соціального часу, як загальне і особливе історичного і перспективного, розглянемо структуру механізмів пам'яті у взаємодії із зовнішнім середовищем. Перше новаторське твердження пов'язане з тим, що в більшості досліджень пам'яті розглядається роль пам'яті в її відображенні «середовище-пам'ять» [4, с. 26]. Г.С. Попов підійшов до питання з нетривіальним

протилежним положенням. Г. Попов на підставі дослідження пам'яті і її проєкцій назовні вивів гіпотезу, що все, що бачить людина навколо - це результати, що їх «витягли», дістали з нашої пам'яті. «Зовнішній світ, зовнішня пам'ять - це дзеркало нашої пам'яті. Тому що кожен з нас сприймає світ по-різному, кожна людина думає по-своєму, а отже, і пам'ять у нас різна, що несе в собі різний набір даних »[4, с. 28-29]. Г. Попов описував далі: **все, що існує зовні - це відображення пам'яті людини** [4].

Логічна модель філософського осмислення феноменології пам'яті в 1949 р. за Поповим має наступний вигляд. По-перше, зовнішній світ - це дзеркало пам'яті людини, відповідно - людина нічого не вигадує, вона отримує дані з пам'яті [4, с. 31].

За суттю все, що існує зовні - це і є пам'ять людини. Відповідно, один з підходів дослідження пам'яті – це **метод дослідження зовнішнього світу**. Наприклад, коли людина записує щось - вона в такий спосіб створює окремий блок пам'яті, винесений назовні; коли людина фотографує або малює - вона так само створює пам'ять. Тобто, у людини є телефони, планшети, відеокамери, а отже, вона по-різному може створювати зовнішню пам'ять. А навіщо людина створює зовнішню пам'ять? *Створює вона її для того, щоб не забути*. За фактом, кожен здатний вивчити напам'ять вірш, таблицю множення і інше. Але коли йдеться про якісь завдання, від яких людина

може себе звільнити, щоб не навантажувати власні механізми пам'яті, вона буде створювати зовнішню пам'ять. У чому ж проблема? Проблема криється в найбанальніших людських ліннощах, а також в тому, що ми не можемо відразу запам'ятати великий обсяг, ми не можемо працювати з власними механізмами пам'яті. Найчастіше все, що людина використовує - це пам'ять автоматична, яка працює в неї в автоматичному режимі. І коли вона намагається вмістити в пам'ять нову інформацію методом повторення, то варто враховувати, що пам'ять обмежена за розміром вмістилища і має обмежений обсяг, тобто банк даних не є нескінченним. Це нескладно продемонструвати на прикладі з електронним планшетом, в якому 32 гігабайти - ось так і в банку даних пам'яті людини. Як тільки «банк даних» заповнений вщерть, і людина намагається щось ще туди помістити, то вона на власний розсуд щось звідти виштовхує назовні і запаковує нову інформацію. «На розсуд» виглядає наступним чином - це те, що людина найменше використовує, отже, за рахунок цього і звільняється «буфер». І, може бути, це навіть цінні дані - але, якщо людина за рік цим жодного разу не скористалася, значить, це не є потрібним і людина це забуває. Наприклад, чи багато хто зараз може пригадати ті чи інші матеріали зі шкільної програми, якщо вони в цій області не працюють? Запамятовування і

використання пам'яті - відповідно, це різні процеси. Запам'ятовування - це частина пам'яті.

На даному етапі повертаємося до слів академіка Попова: «Все, що існує в пам'яті самої людини, то існує і зовні» [4]. Якими були його розмірковування? «Отже, розглянемо, а що у нас є зовні. Які

б установи, об'єкти ми могли би віднести до пам'яті?» [4, с. 33]. За суттю, Г. Попов першим запропонував розглядати існуючі інститути пам'яті, як об'єктивовані результати успішної діяльності в суспільстві, як закріплені соціальні відносини пам'яті.

Схема 1. Образна модель устрою блоків пам'яті людини за Г. Поповим як результат застосування зовнішнього методу вивчення пам'яті.

Як можемо бачити, таких «закладів, установ», образів соціальних інститутів в пам'яті (умовне позначення блоків образної моделі пам'яті за Г. Поповим) виявляється всього вісім. Також академік Г.С. Попов поділяв їх на дві категорії: динамічні і статичні. Тобто: блоки, в яких «щось

відбувається і такі, в яких вже нічого не відбувається і не перетворюється, тільки фіксується і зберігається», - цитата з рукопису «Три підходи до вивчення пам'яті» [4]. В контексті дослідження феномена часу нам, в першу чергу, потрібно вивчати динамічні блоки пам'яті.

Схема 2. Динамічні блоки пам'яті

Отже, згідно з образною моделлю Г. Попова, «цирк» – це «розважальна вистава», в якій можуть бути і клоуни, і фокусники, і акробати, і навіть дресирувальники тварин. І тільки в другу чергу ми називаємо цирком установу, в якій і відбувається сама

вистава. Коли ми стикаємося в своєму житті з цирком, то так само бачимо в часі і просторі певну дію. Людина так і каже: «Моє життя подібне цирку» або «Що ти за циркову виставу влаштував?»; або, наприклад, людина каже: «Не хочу повертатися додому, бо там -

цирк». Так, час від часу в житті кожного індивіда при перемиканні цього блоку пам'яті відбувається низка подій, які за своїм змістом і дією не відрізняються від циркової вистави.

Якщо людина постійно перебуває «в цирку» (умовно, в ньому живе), то і всі люди, які знаходяться навколо цієї людини, автоматично потрапляють до цього ж «цирку», в ті соціальні інтеракції і взаємодії, які розподіляють у відносинах і особливі соціально-статусні позиції [5]. Так, наприклад, жінка неусвідомлено починає роздавати всьому оточенню ролі: «ти перший глядач», «ти керівник оркестрової ями», «ти конферансьє - йди і оголошуй про мій вихід», «а я вийду в вечірній сукні, всі на мене дивитимуться і аплодуватимуть».

І це перший динамічний блок, який існує в нашій пам'яті.

Ключова атрибутивна характеристика даного блоку – це **навичка** [4, с. 35]. Саме в «цирку живуть навички»: найбільш незвичайні, найспритніші, найсильніші люди демонструють публіці свої навички: навички дресирувальника, навички еквілібриста, навички важкоатлета, спритника і т.ін.

Образна модель «театру» не є альтернативою «цирку», а повноцінний окремий блок пам'яті. До речі, важливо зазначити, що в цьому ключі взагалі не існує такого поняття, як альтернатива. Кожен блок є самостійним і несе в собі окремі функції. Тут між собою немає взаємодій антагоністів, це все

існує одночасно. Як одночасно у людини є права рука, голова, плечі, шия, так і це все існує одночасно. Цю особливість філософськи осмислював в концепції суспільства театру Гі Дебор [6]. Витоки можна бачити в знаменитому твердженні В. Шекспіра, що світ – театр, а ми всі в ньому актори («Весь світ – театр. В ньому жінки, чоловіки – усі актори ...»). Є люди, які вміють створювати, влаштовувати театральні вистави. А в психології і соціології стверджується драматургічний підхід до психіки і соціальних відносин. Є особливо шановані персони, вони можуть показати виставу одного актора, вони і «на дуді грати вміють, і суп ополоником перемішують і тут же в крилатих ракетах тямлять». Основа блоку «театр» - це ролі, соціальні шаблони, репертуар і рольові каркаси, моделі поведінки, безліч сценаріїв реалізації даних ролей тощо. **Ключова атрибутивна характеристика даного блоку** – роль (що, відповідно, проявляється в діяльності як уміння обирати ролі, втілювати їх, «грати» в життя» і добиватися тим самим результатів і успіхів в діяльності) [4, с. 36].

Окремий блок позначено як «навчальні установи / університети». Ми могли б порівняти «університет» з бібліотекою з консультантами. Адже таким же чином влаштована і наша пам'ять. Коли дитина приходить вчитися до навчального закладу, то їй викладають загальноприйнятну програму освіти,

вона може перейти до іншого навчального закладу і там вже буде інша навчальна програма. Наприклад, програма дореволюційної гімназії сильно відрізняється від програми нинішньої середньої школи, при цьому відмінності містяться як в інноваційних аспектах (з'явилися комп'ютери), так і в самому змісті досліджуваного матеріалу.

Так, з точки зору розуміння процесів роботи цього блоку пам'яті, під «університетом» ми розуміємо певний заклад, в якому існує порядок, є консультанти, навчальна література, і головне – методологія. Є люди, які приходять, отримують ці знання, є семінарські заняття, заліки. Все це одночасно вписується в блок «університет».

Ключова атрибутивна характеристика: **методика і програма тренування** (що дозволяє продукувати відповідь на питання «як зробити?») [4, с. 37].

Наступний блок Г.С. Попов визначив як «релігійні установи»: «Не будемо його призначати храмом, церквою або будь-якою іншою установою. Під цим блоком моделі маються на увазі безпосередньо установи релігійного характеру». Тобто, образом для сприйняття може послужити, наприклад, ісламська установа, буддійська, християнська, будь-яка – неважливо. Головне, щоб вона була релігійною. У цьому блоці пам'яті, як і в інших, існують свої порядки, свої керівники, є певні релігійні праці і є паства, яка приходить, є організатори ритуалів

і занять для парафіян. Коли йдеться про порядки, мається на увазі універсальний релігійний порядок, який можна застосувати до ісламу, до православ'я, і до католицизму (омінаючи доктринальні розбіжності - мова йде тільки про порядок функціонування: від формування до самоорганізації) [4, с. 38]. Корені всіх релігій лежать саме в цьому блоці пам'яті. Академік Г.С. Попов зазначав, що людина релігійна в силу своєї пам'яті, а не в силу нав'язаного ззовні.

Важливо зазначити, що «релігійний блок» – це умовна назва, його можна було б назвати, наприклад «блок №4». Г. Попов не наполягав на конкретній назві; він використовував збірну метафору «релігійних установ». Більш того, продовжуючи логічне розмірковування на цю тему, можна сказати, що людина не просто є релігійною, у кожній людини існують свої відповідні блоки пам'яті. Тобто є свої релігійні знання, дані, рецензори, механізми і порядок їх використання при пізнанні зовнішнього світу, його сутності, картини світу як системи. Ключовою атрибутивною характеристикою цього блоку є **механізм**.

Ці чотири блоки пам'яті: «цирк», «театр», «університет» та «релігійна установа» – складають динамічну пам'ять. Саме в цих блоках відображаються зміни в системі світорозуміння людини, в її діяльності і вчинках. У здійсненні цих блоків пам'яті відбуваються події, змінюється

стан речей. І у кожної людини існує конфігурація з цих 4-х блоків пам'яті [4, с. 39].

Також в теоретичній моделі пам'яті Г. Попова було виділено і проаналізовано **4 статичних блоки пам'яті**, в яких згідно з різними принципами відбувається фіксація і

подальше зберігання даних. Ці блоки в образній моделі Попова іменуються: «архів», «бібліотека», «музей» і «галерея» (дані назви в образній моделі дозволяють виділити атрибутивну складову функціоналу блоку пам'яті і його логіку).

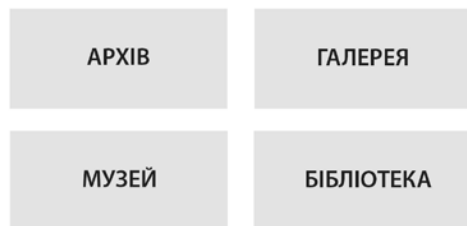

Схема 3. Статичні блоки пам'яті

Структурним блоком статичного блоку пам'яті Г.С. Попов виділив «**архів**». У кожної людини в пам'яті існує «архів», як незалежний блок пам'яті, в якому містяться записи про події, що мали місце. Фіксація інформації в архіві відбувається за принципом «доконаність», тобто не надається перевага якимось конкретним подіям, немає логіки «важливе - неважливе». У цьому блоці пам'яті записуються всі події дані – так само, як вони поспіль зберігаються як «на кінострічці», потік свідомості в пам'яті подібний потоковому запису подій на кінокамеру. Наприклад, як в міських архівах містяться документи, що відображають події з життя міста 200-300 років тому (приїхав купець, був ярмарок, свято міста або «сьогодні вперше за 118 років зафіксована найбільша спекотна погода» і т.п.), так і в блоці пам'яті «архів» одне за одним фіксуються

всі події і пригоди, за принципом «було - записано». Ключовою атрибутивною характеристикою «архіву» як блоку пам'яті є **тривале позачасове зберігання**; архів не працює з категоріями модальності часу, в ньому немає принципу «минуле-сьогодення-майбутнє», оскільки архів зберігає все [4, с. 40]. І навіть якщо збережені в архіві дані «зараз» не потрібні, однак коли-небудь вони можуть знадобитися і будуть витягнуті з цього блоку людиною для реалізації діяльності.

Одним з блоків статичної складової пам'яті було виділено образ «**бібліотеки**». В даному блоці пам'яті зберігаються безпосередньо дані, з категорії «актуальні» і «перспективні» - тобто дані, з якими людина, розв'язуючи життєві завдання, працює в поточний момент «зараз» і які в цей момент потенційно можуть виявитися необхідними. Образна модель

Г.Попова відображає внутрішній порядок роботи даного блоку.

Звертаючись з пошуковим запитом, люди відправляються в бібліотеку (як в фізично існуючу, так і віртуальну), щоб отримати конкретні дані – відповідь на питання – наприклад, як організувати зустріч. У «бібліотеці» як в блоці пам'яті один з механізмів, подібно до «старшого бібліотекара», виносить три книги і робить примітку: потрібна відповідь на сторінках таких-то. Ключовою атрибутивною характеристикою даного блоку є **доступ до актуальних для людини даних**. У самому блоці пам'яті також немає поділу щодо тимчасової модальності, є тільки параметри «відповідає запити» і «актуально для запитувача» [4, с. 40].

Після було розглянуто таку образну модель, як «музей». Образна модель Г. Попова демонструє принцип роботи даного блоку пам'яті. Пояснюючи логіку цього блоку, академік ставив наступне запитання: «Згадайте, як виглядає музей і що в ньому міститься. Це особливе місце, де зібрані і зберігаються різні експонати» [4, с. 41]. Тобто, музей являє собою певну сукупність артефактів, експонатів, які є підтвердженням тих чи інших dokonаних подій. Точно так же людина створює зовнішній блок пам'яті, коли проводить запис тексту, точно так же люди створюють музеї, як зовнішній блок пам'яті. У музеї зберігаються підтвердження особливих

досягнень епох і «історично важливого минулого» - того, що говорить про героїв минулого, про кращі творіння людства - про те, що в подальшому могло б послужити наочними уроками для індивіда. Ключова атрибутивна характеристика: **цінність, здатність виступати потенційним фундаментом або уроком для перспективної діяльності людини**.

В якості блоку в статичній складовій пам'яті Г.С. Попов визначив «галерею». Це блок пам'яті, в якому зберігаються і виставляються твори мистецтва: «предмети живопису», «фотографії», «ювелірні вироби» і таке інше. Саме в «галереї» зберігаються і «живуть» всі емоції людини; все те, що його надихає, дивує, захоплює і штовхає вперед. **Емоційна складова** - атрибутивна характеристика даного блоку пам'яті [4, с. 41].

Таким чином, в теоретичній моделі блоків даних пам'яті людини за Г. Поповим ми розглянули **4 статичних блоки пам'яті**. Серед зазначених блоків немає «головних», «провідних» або залежних: всі вони працюють і існують одночасно. Кожного разу, коли людина щось робить, вона звертається до якогось блоку пам'яті і задіює блок пам'яті цілісно, як єдину систему. Вона не задіює якийсь окремий механізм, рецензор (так Попов позначав механізм пам'яті людини), але блок одразу, цілком. Тобто, якщо йдеться про блок пам'яті «університет», там буде все одразу, одночасно – будуть викладачі, дані,

якими потрібно оперувати, одночасно будуть учні, система подачі даних, система захисту даних і так далі [4, с. 42-44].

Резюмуємо: блоки пам'яті «галерея», «музей», «архів» і «бібліотека» є статичними: в них відсутня модальність «минуле-теперішнє-майбутнє»; відсутня динаміка перетворень; середовище блоків пам'яті фіксує і зберігає дані, кожен – за особливим принципом.

Безпосередньо динамічна конфігурація подій, процесів, що є результатом взаємодії механізмів пам'яті, в тому числі, у відповідь на навантаження, тиск і вимоги навколишнього середовища з подальшим перетворенням вмісту пам'яті відбувається в чотирьох динамічних блоках пам'яті «театр», «цирк», «навчальний заклад» і «релігійна споруда» [4]. Дана видозмінювана конфігурація вмісту динамічних блоків пам'яті в сприйнятті людини розуміється як різниця видів часу, їх модальності і особливостей.

Далі пропонується розглянути феномен часу, його різновиди та співвіднести ці особливості зі специфікою роботи динамічних і статичних блоків пам'яті.

Як відомо, соціально-політична стратифікація суспільства визначає специфіку простору і часу [1]. Перспективний час і простір формується в окремих прошарках і класах суспільства. Зокрема, соціальний час в епоху Середніх віків, на думку О.В. Семенової і І.Л. Тучкової, відображалось в особливостях **церковного, філософського, сеньйорального,**

художнього, селянського і міського часу [7]. Наведемо базові визначення даних видів часу і їх атрибутивні характеристики.

Церковний час був векторним, безперервним, незворотним і лінійним. Його головна теза - історія має початок (від створення світу, від Адама, від Різдва Христового) і кінець (Страшний Суд). Так починалася кожна хроніка, до того ж хронологія поділялася на рівні відрізки і мала знаковий характер [1; 7].

Церковний час був об'єднаним в житті різних верств населення в церковних дзвонах і святах. Час в поданні філософів і вчених античності був циклічним, вічним коловоротом, постійно новим, що виключало повторення, тому що «неможливо увійти двічі в одну й ту ж річку», або лінійним - історичним.

Сеньйоральний час був, в першу чергу, військовим і державним (податковим і спадковим). Він складався з часу несення васалами служби сеньйорам, військових дій і дипломатії, династичних угод, а також часу внеску селянських податей, пов'язаних зі святами. Феодальні сеньйори, які вели рід від легендарних, знатних і славних предків, дбали про свої генеалогії як основи наслідування і легітимації влади. "Історія" (історія діянь і подвигів) і "знатний рід", "героїчна сім'я" визначалися в середні століття у французькій мові терміном "geste" [7].

Художній час, на думку частини дослідників середньовічної

літератури, не мав суб'єктивного аспекту часу; інші дослідники, навпаки, утверджують появу суб'єктивного, пережитого, психологічного часу в лицарському романі, в ліричній поезії. У світовій літературі описуються два різних розуміння часу: статичний час, стилізована і піднесена сучасність, яка не знає становлення і змін – це "вічний день", який завжди триває; та динамічний час, який приносить зміни і служить перехідною стадією до вічності.

Сільський час – це повільний, неспішний час, час довгої тривалості. Час сільськогосподарських робіт підпорядковувався природним ритмам (збір врожаю, засіви полів та ін.). Певна ритуальна складова у вигляді свят, ігрищ та ярмарків виступала фактом завершення такого циклу сільського часу, (завершення циклу діяльності).

Міський час також був природним, він відбивався в часі самоврядування і в цеховій регламентації, торгівлі, ярмарках і ринках. Багато ремесел мали сезонні ритми активності (наприклад, ремесло мулярів), в морській торгівлі – оскільки взимку завмирала навігація. Саме в міському часі, для купців час – це гроші. Для ремісників і підприємців час стає мірилом праці. Вже не передзвін церковних дзвонів, які звать до молитви, а куранти годинника на вежі ратуші регламентує життя городян. Ми дали цю характеристику як приклад історичного часу для аналізу феномена пам'яті в соціальному

часі в єдності загального, особливого і одиничного, абстрактного і конкретного. У нашому випадку модель блоків пам'яті працює в соціальному часі, перш за все – в тимчасовій модальності. Час набуває великої цінності, перетворюючись на суттєвий фактор виробництва. Саме в місті, на думку дослідниць О.В. Семенової і І.Л. Тучкової, які продовжують традицію М. Блока, відбулася революція часу [7].

Структурно-функціональна визначеність в соціальному просторі і часі відображається у взаємозв'язку оптимізму і песимізму **минулого - теперішнього - майбутнього** і визначена мірою життя і мірою смерті соціального суб'єкта, специфічних характеристик цілісності [8]. Відмова від детермінованого підходу в дослідженні будови і функціонування суспільства привела до того, що "морфологію" і "фізіологію" суспільства в просторово-часових характеристиках досліджують за допомогою поліфундаментального багатовимірного підходу, або за допомогою підходу соціальної топіки.

На цьому етапі аналізу застосуємо зовнішній метод дослідження пам'яті (за Г. Поповим) і порівняємо його концепції з часовими топіками.

Звернемося до наступного кроку нашого дослідження і викладемо підсумки порівняльно-співставного аналізу взаємозв'язку роботи механізмів пам'яті з теоретичною

моделлю Г.С Попова і видових характеристик феномену соціального часу.

У логіці теоретичної моделі Г.Попова, *соціальний час* – це прояв взаємодії всіх динамічних блоків пам'яті (при взаємодії «індивід - середовище»); результат даної конфігуративної взаємодії, що обумовлено змістом, відбивається зовні як результат 4-х блоків пам'яті: «театр», «цирк», «релігійна споруда», «університет» у відносинах між людьми. Оскільки соціальний час розуміється як час суспільного життя і ходу динамічного розвитку соціальних відносин між представниками різних референтних груп, ми маємо справу з сукупністю всіх соціальних динамік на мікро-, мезо- і макрорівнях.

В історичному часі проявляється взаємодія всіх статичних блоків пам'яті (при взаємодії «індивід - середовище»); результатом даної конфігуративної взаємодії є те, що обумовлено її змістом, відбивається в пам'яті людини як результат 4-х блоків пам'яті: «театр», «цирк», «релігійна споруда», «університет». Більш того, історичний час сприймається і філософськи осмислюється людиною, як щось минуле, колишнє, архаїчне - по суті це немов «багаж» пережитого людством в соціальній і громадській взаємодії, що винесено поза модальність «сьогодення і майбутнє». Тому ми і відносимо історичний час до категорії «підсумок конфігуративної взаємодії статичних блоків

пам'яті»: за функціональними характеристиками ці феномени тотожні в логіці концепцій Г. Попова, М. Лепського, В. Воловика і автора даної статті [1; 4; 8].

Церковний час можемо зіставити з відображенням процесу роботи блоку «релігійна установа». Виходячи з визначення і типових характеристик церковного часу, «церковний час» описує наслідки і віхи спрацьовування механізмів організації релігійного корпусу, систему організації ритуалів і порядків. Саме ці характеристики і виступають переважаючими в організації блоку пам'яті «релігійна споруда».

Сеньйоральний час має бути співставлений з ходом спрацьовування динамічного блоку пам'яті «цирк». У сеньйоральному часі типовою характеристикою соціального часу була навичка: навичка тримати зброю в руках, навичка захищати майно, навичка знаходити рішення в конфліктних ситуаціях (міжособні війни і т.п.) Блок пам'яті «цирк» динамічно продукує саме цей тип часу, оскільки його головною категорією і «стрижнем» організації вмісту виступає саме навичка.

Художній час має образну відповідність до спрацьовування динамічного блоку «театр». Художньому часу притаманні ті ж типові характеристики: чільним параметром виступають ролі і рівні майстерності виконання ролей, закарбованих в книгах, переказах, поемах та інших видах висококультурної спадщини найкращих творінь думки людства.

Сільський час – це час виконання програми, що визначається течією природних процесів навколишнього середовища (жнив, збір врожаю, виведення потомства і молодого поголів'я худоби та т.ін.) Логіку спрацьовування даного типу часу можна зіставити з логікою динамічного блоку пам'яті «університет».

Як сільськогосподарські роботи за суттю - це певні програми, так і чільною системою організації блоку пам'яті «освітня установа» або «університет» виступає саме програма. Для порівняння: сільська програма «оранка - засівання - догляд за посівами, вирощування - збір врожаю»; університетська програма «робота з передумовами та наявними знаннями, як базовим ґрунтом майбутніх знань студентів - «засівання» нового «насіння» знання - тренування в засвоєнні матеріалів (заліки, семінарські заняття, конференції) - фінальний «збір врожаю» (державний іспит, написання дипломних робіт та ін.)

Міський час виникає як результат взаємодії конфігурації пари сил динамічних блоків пам'яті, в основі яких лежать категорії «навичка - порядок». Ми говоримо безпосередньо про взаємодію двох блоків пам'яті: «цирк» і «релігійна споруда». Міське середовище ставить людині завдання і запитує з нього навички та вміння організувати своє життя і соціальну взаємодію з урахуванням поставлених завдань і особливостей діяльності [9].

Політичний час є результатом взаємодії пари сил динамічних блоків пам'яті: «театр» і «релігійна споруда», тобто наслідок конфігуративного спрацьовування взаємодії ролей і сценаріїв реалізації задумів ролей і механізмів втілення цих задумів (нерідко - за допомогою третьої сторони).

Відповідно, ми могли б в результаті проведеного порівняльно-зіставного аналізу дійти висновку - що, по-перше, всі види, типи та модальності феномена соціального часу, що осмислюється і сприймається людиною, є відображенням порядку спрацьовування конфігурацій динамічних і статичних блоків пам'яті.

Пам'ять людини при цьому виступає як середовище, в якому з'єднується концепції модальності часу: пам'ять людини одночасно виступає і сховищем минулого - світової практики і вже dokonаних подій; і системою перетворення даних модусу справжнього при реалізації соціальної взаємодії і індивідуальної діяльності за допомогою навичок, ролей, методологічних програмних зразків і механізмів пам'яті. Більш того, статичні блоки пам'яті, історичне минуле і уроки світової ефективної практики і досягнень виступають основою і фундаментом формування майбутнього людини, вектором розвитку її потенціалу і перспектив [4, с. 50-52].

Відповідно, робота блоків пам'яті людини і породжує види часу в сприйнятті людиною

картини світу і реалізації соціальної взаємодії в просторово-часовій дуальності. Динамічні блоки пам'яті породжують зміст феномена соціального часу; статичні блоки пам'яті - історичний час. А співвідношення якісного вмісту та вміння оперувати блоками динамічними і статичними визначає перспективний час для особистості або групи осіб, що вступають у взаємодію.

Висновки:

У дослідженнях змісту соціального часу ми солідаризувалися з підходом української соціально-філософської школи В.І. Воловика, М.А. Лепського та ін. в осмисленні соціального часу в контексті історичного процесу і тимчасових модальностей «минулого-теперішнього-майбутнього».

В силу того, що історичний процес визначається дослідниками в діалектичній єдності громадського часу і простору - історичний простір і час, безумовно, володіють специфікою. Так, ми солідаризувалися з визначеннями соціального, історичного та перспективного часу (за В.І. Воловиком і М.А. Лепським).

У даній статті ми вперше продемонстрували погляди радянського академіка Г.С. Попова, який представив власну авторську концепцію і теоретичну модель, яка відображає динамічні і статичні блоки пам'яті людини.

Так, на підставі так званого «зовнішнього методу вивчення пам'яті» Г. Попов за допомогою

образної моделі описав систему роботи пам'яті людини, як конфігурацію взаємодії чотирьох динамічних блоків пам'яті (умовно званих «театр», «цирк», «релігійна споруда», «навчальний заклад») і чотирьох статичних блоків пам'яті («музей», «галерея», «архів », «бібліотека»).

У статті ми також зіставили результати філософського осмислення порядку роботи пам'яті і його устрою з сучасними дослідженнями в області соціального часу і його різновидів. Ми описали логіку і теорію зовнішнього методу дослідження пам'яті за Г.Поповим; розглянули теоретичну модель пам'яті і проаналізували структуру блоків пам'яті за Г.Поповим, їхні атрибутивні характеристики, специфічні позначення і образні конструкції. Так, ключовою атрибутивною характеристикою динамічного блоку пам'яті «цирк» виступає навичка; в блоці «театр» - роль; в блоці «релігійна споруда» - така категорія як механізм; в блоці «навчальний заклад» - методика і програма тренування.

Відповідно, ключовою атрибутивною характеристикою статичного блоку пам'яті «архів» виступає тривале позачасове зберігання подій; ключовою атрибутивною характеристикою статичного блоку пам'яті «бібліотека» виступає доступ до актуальних даних за поставленим завданням; цінність як потенціал для перспективної діяльності людини - атрибутивна характеристика блоку «музей»;

емоційна складова – атрибутивна характеристика блоку «галерея».

Також ми вперше представили філософське осмислення видів, модальностей і динамік соціального часу в їх взаємозв'язку з феноменологією пам'яті за допомогою теоретичної образної моделі Г.С. Попова, що дозволило нам не лише розширити вже існуючі знання про час і його видові і типові характеристики, але і описати передумови і причини формування і функціонування різних видів часу.

За підсумками порівняльно-співставного аналізу взаємозв'язку роботи механізмів пам'яті за теоретичною моделлю Г.С. Попова і видових характеристик феномена соціального часу, були отримані наступні закономірності:

- по-перше, всі види, типи та модальності феномена соціального часу, що осмислюються і сприймаються людиною, є відображенням порядку спрацьовування конфігурацій динамічних і статичних блоків пам'яті;

- по-друге, на прикладі аналізу моделі середньовічного часу ми репрезентували евристичний

потенціал аналізу образної моделі пам'яті Г.Попова;

- по-третє, ми розглянули феномен часу, його різновиди та співвіднесли ці особливості зі специфікою роботи динамічних і статичних блоків пам'яті;

- по-четверте, ми розглянули конфігуративні варіації роботи блоків пам'яті і співвіднесли логіку даних варіацій з конкретними видами соціального часу, що сприймаються людиною.

Перспектива подальших досліджень полягає в застосуванні моделі пам'яті при дослідженні соціального часу - в тому числі, з метою виявлення аспектів формування феномену соціального часу в ХХІ столітті, а також прогнозування тенденцій видозмін даного феномена.

Актуальними і значущими також виступають дослідження закономірностей функціонування механізмів пам'яті в соціальному часі, філософське осмислення логіки їх спрацьовування і, відповідно, аналіз того, як цим феноменом управляти в житті (безпосередньо прикладний аспект в житті і діяльності людини).

Список використаних джерел

1. Лепский, М. А., 2012. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: Монографія / за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: ЗНУ.
2. Воловик, В. И., 2011. Соціальна філософія. Монографія. В.И. Воловик, М.А. Лепский, Т.И. Бутченко, А.В. Краснокутский. Запоріжжя: *Просвіта*. 211-278.
3. Воловик, В. И., 2004. Философия истории. Курс лекций. Изд-е второе и доп. Запорожье: *Просвіта*.
4. Попов, Г., 1949. НИИП Архив (Память НИП, Г. Попов) Ф. 3 (фонд "Наследие Г. Попова", Вена 1940). Оп. 3, 1949 1. Фк.1-7. 24-58. [Феноменология памяти: три подхода к изучению памяти. Рукопись]

5. Самарский, А. А., 1989. Парадокс многовариантного мира - мир вокруг нас / С.П. Курюмов, А.А. Самарский. Гипотезы. Прогнозы. Будущее науки. Молодой специалист. Ежегодник. М.: *Знание*, Вып. 22. 13-22.
6. Дебор, Г., 1999. Общество спектакля / Г. Деборд: перевод с французского С. Офертаса и М. Якубовича. М.: *Издательство "Логос"*.
7. Семенова, О. В., 2010. Революция времени в эпоху Средневековья / Семенова, О.В., Тучкова, К.Л. Ноосфера и цивилизация. Донецк: *ДонНТУ*, 2010. Вып. 8 (11). 59-66.
8. Воловик, В. И., 2011. Политическая философия. Запорожье: *КСК-Альянс*. 75-77.
9. Каган, М. С., 1974. Деятельность человека (опыт системного анализа). М.: *Политиздат*.

REFERENCES

1. Lepskiy, M. A., 2012. Strategic forecasting of political situations and processes: The monograph / Under a general edition of M.A. Lepskiy. Zaporizhzhia: *ZNU*.
2. Volovyk, V. I., 2011. Social philosophy. Monograph / V. I. Volovyk, M.A. Lepskiy, T.I. Butchenko, A.V. Krasnokutsky. Zaporizhzhia: *Prosvita*. 211-278.
3. Volovyk, V. I., 2004. History philosophy. ed. 2nd. Zaporizhzhia: *Prosvita*.
4. Popov, G., 1949. SRIM Archive (Memory SRI, by G. Popov) F. 3 ("Heritage of G. Popov" fund, Vienna 1940). Inv. 3, 1949 1. FC.1-7. 24 - 58. [Memory phenomenology: three Approaches to Study Memory. Manuscript]
5. Samarskiy, A. A., 1989. Paradoxes of the multivariate world - the world around us / S.P. Kuryumov, A. A. Samarskiy. Hypotheses. Forecasts. Future of science. Intern. Yearbook. М.: *Knowledge*, V. 22. 13-22.
6. Debord, G., 1999. Society of Performance / G. Debord: transl. from French by C. Ofertas and M. Yakubovich. М.: *Publishing House "Logos"*.
7. Semenova, O. V., 2010. Time revolution in the epoch of the Middle Ages / Semenova, O.V., Tuchkova, K. L. Noosphere and Civilization. Donetsk: *DonNTU*, 2010. V. 8 (11). 59-66.
8. Volovyk, V. I., 2011. Political philosophy: Manual Zaporizhzhia: *KSK-Alliance*. 75-77.
9. Kagan, M. S., 1974. Human Activity (Experience of System Analysis). Kagan. М.: *Politizdat*.

МАЛЬЦЕВ, О. В.- кандидат философских наук, кандидат психологических наук, академик Украинской академии наук, руководитель Института Памяти (Одесса, Украина)

E-mail: kbsp613@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-8589-6541

ФЕНОМЕН ПАМЯТИ В СОЦИАЛЬНОМ ВРЕМЕНИ

Аннотация

Актуальность темы исследования связана с необходимостью исследования видového разделения и классификации феномена времени, что определяет демаркацию в понимании формирования различных видов времени, его модальностей, как правило, воспринимаемых человеком в дуальности динамики «пространство-время» в картине его мира в проблеме «стрелы времени» в взаимосвязи «прошлое-настоящее-будущее».

Цель нашей научной разведки: философское осмысление феномена памяти в социальном времени. Цель работы уточняется в следующих научных заданиях:

осмыслить содержание социального времени, его видов, роли механизмов памяти в контексте социального времени, определить причины и предпосылки определения классификации видовых категорий времени и модальности времени в восприятии человеком.

Задачи исследования: 1) дать определение времени и социального времени, необходимые для последующего анализа проблемы; 2) определить специфику видов социального времени; изучить специфику перспективного времени; 3) представить взгляды советского академика Г.С. Попова, его авторскую концепцию и теоретическую модель, отражающую динамические и статические блоки памяти человека; 4) описать логику и теорию внешнего метода исследования памяти по Г. Попову и 5) рассмотреть теоретическую модель памяти и её специфические обозначения и образные конструкции.

Научная новизна: впервые представлено философское осмысление видов, модальностей и динамик социального времени в их взаимосвязи с феноменологией памяти посредством теоретической образной модели Г.С. Попова, что позволяет описать предпосылки и причины формирования и функционирования различных видов времени.

Также новизной данного исследования выступает подход к разрешению выдвинутых к философскому осмыслению вопросов – подход к исследованию феномена социального времени на основании динамики и принципов работы механизмов памяти человека.

Ключевые слова: социальное время, модель памяти, перспективное время, историческое время, феноменология памяти, теоретическая модель памяти.

МАЛЬЦЕВ, О. В. – кандидат філософських наук, кандидат психологічних наук, академік Української академії наук, керівник Інституту Пам'яті (Одеса, Україна)
E-mail: kbsp613@gmail.com, ORCID iD : 0000-0002-8589-6541

ФЕНОМЕН ПАМ'ЯТІ У СОЦІАЛЬНОМУ ЧАСІ

Анотація

Актуальність теми наукової розвідки обумовлена необхідністю дослідження видового поділу і класифікації феномена часу, що визначає демаркацію в розумінні формування різних видів часу, його модальностей (що, як правило, сприймаються людиною в дуальності динаміки «простір-час» в картині її світу) в проблемі «стріли часу» у взаємозв'язку «минуле-сьогодення (сучасне) -майбутнє».

Мета нашої наукової розвідки: філософське осмислення феномена пам'яті в соціальному часі. Мета роботи уточнюється в таких наукових завданнях: осмислити зміст соціального часу, його видів, ролі механізмів пам'яті в контексті соціального часу, визначити причини та передумови визначення класифікації видових категорій часу і модальності часу в сприйнятті людиною.

Завдання дослідження: 1) дати визначення часу і соціального часу, необхідні для подальшого аналізу проблеми; 2) визначити специфіку видів соціального часу; вивчити специфіку перспективного часу; 3) подати погляди радянського академіка Г.С. Попова, його авторську концепцію і теоретичну модель, яка відобразить динамічні і статичні блоки пам'яті людини; 4) описати логіку і теорію зовнішнього методу дослідження пам'яті за Г. Попову і 5) розглянути теоретичну модель пам'яті та її специфічні позначення і образні конструкції.

Наукова новизна: вперше представлено філософське осмислення видів, модальностей і динамік соціального часу в їх взаємозв'язку з феноменологією пам'яті за допомогою теоретичної образної моделі Г.С. Попова, що дозволяє описати передумови і причини формування і функціонування різних видів часу.

Також новизною даного дослідження виступає підхід до вирішення висунутих до філософського осмислення питань - підхід до дослідження феномену соціального часу на підставі динаміки і принципів роботи механізмів пам'яті людини.

Ключові слова: соціальний час, модель пам'яті, перспективний час, історичний час, феноменологія пам'яті, теоретична модель пам'яті.

Received date 20. 03.2020

Accepted date 05.04.2020

Published date 10.04.2020